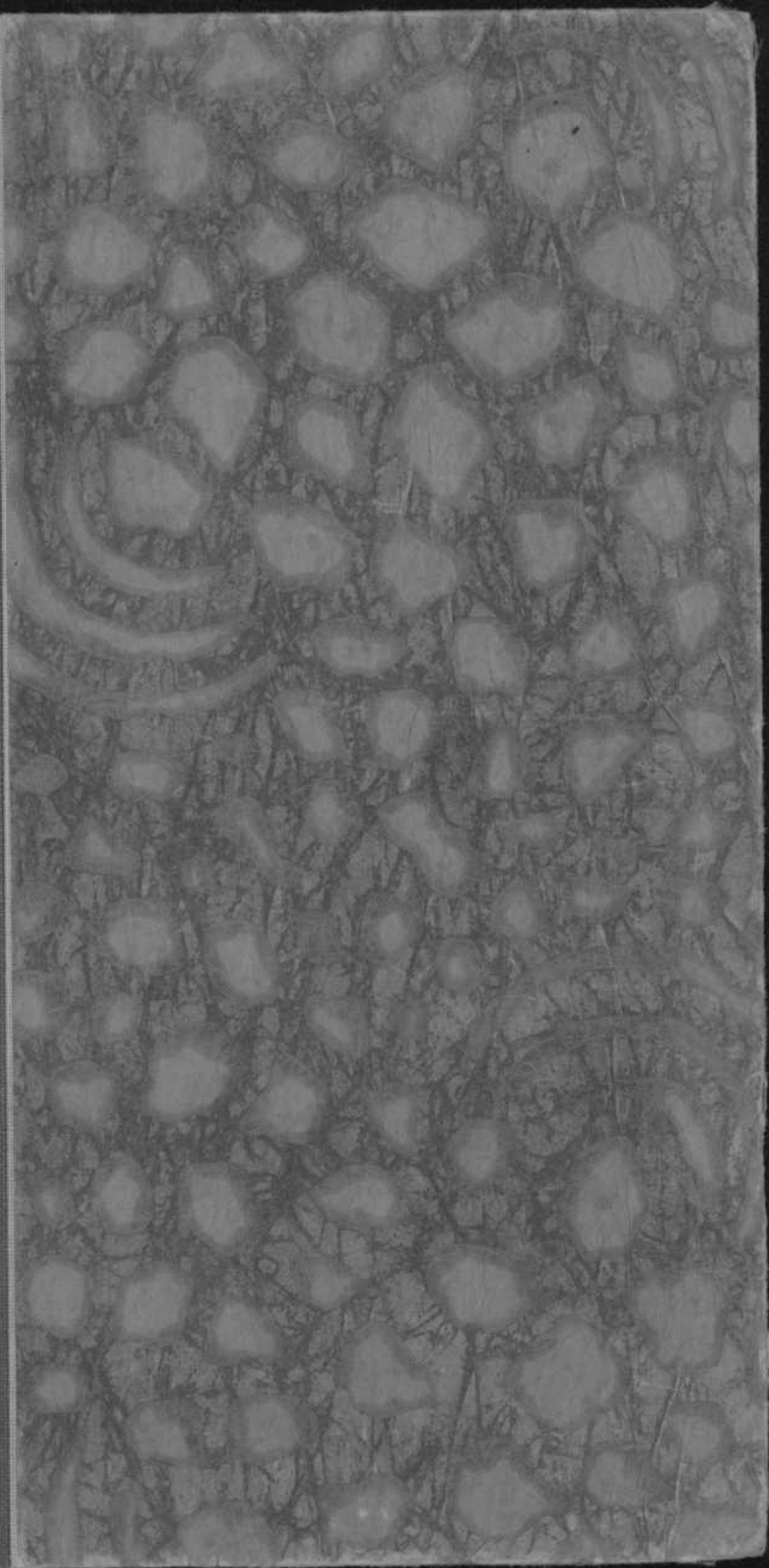

W. O. J. NIEUWENKAMP
BEELDHOUW.
KUNST
VAN BALI

Vent
1358 A41

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK

0580 0872

W. J. VAN HOOBSTRATEN
BOEKEN PAPIERHANDEL
HOOGHEIJDE 98
GRAVENHAGE

W. O. J. NIEUWENKAMP

INLANDSCHE KUNST
VAN
NEDERLANDSCH OOST-INDIË

II
BEELDHOUKUNST VAN BALI

H. P. LEOPOLD'S
UITGEVERS-MAATSCHAPPIJ
'S-GRAVENHAGE MCMXXVIII

EEN WOORD VOORAF

DIT plaatwerk is het tweede van de serie van plaatwerken waarin inlandsche kunst van verschillende deelen van Azië, en in het bijzonder van ons uitgestrekte gebied in de tropen, behandeld wordt.

De eerste bundel is gewijd aan de bouwkunst van Bali, deze tweede beoogt om u in kennis te brengen met de beeldhouwkunst van dit gebenedijde eiland.

Tot nu toe is er geen enkel werk, ook geen enkel tijdschriftartikel verschenen dat dit zoo belangrijke onderwerp afzonderlijk heeft behandeld. Wat hier wordt geboden is dus een eerste poging om een overzicht te geven, zij het ook zeer beknopt, van hetgeen de Balische beeldhouwers van vroeger hebben gewrocht en hun kunstbroeders van heden tot stand weten te brengen.

Moge de belangstelling voor dit tweede deel even bevredigend wezen als die aan zijn voorganger te beurt is gevallen.

W. O. J. Nieuwenkamp,
Florence, Januari 1928.

RANGSCHIKKING DER PRENTEN

De afbeeldingen 1 tot 7 geven eenige voorbeelden van de alleroudste beeldhouwwerken in steen te aanschouwen. 8 en 9 geven moderne reliëfs in steen ter vergelijking met de voorafgaande antieke reliëfs. 10 tot 19 zijn tempelwachters, modern beeldhouwwerk in steen. Dan volgen beeldhouwwerken uit hout vervaardigd. 20 tot 23 zijn godenbeelden. 24 tot 31 zijn krishouders, behalve 28, welk beeld een bewaarplaats voor tooverformules is. Aansluitend aan den laatsten krishouder, die een varken voorstelt, volgen 32 tot 35 eenige afbeeldingen van dieren. 36 en 37 zijn reliëfs in hout. 38 tot 43 voorbeelden van klein-plastiek, voornamelijk krisheften. Dan ten laatste, 44 tot 48, eenige versieringen, in hout gesneden, en de afbeelding van een plant, waaraan de Baliërs een veel voorkomend versieringsmotief ontleenen.

Van de dertien teekeningen zijn 1, 7 en 40 ontleend aan de tweede uitgave van de „Zwerftochten op Bali”; het vignet op de vorige pagina, 2, 5 en 6 aan Nederl. Indië Oud en Nieuw, jaargang 1925—26; het vignet op de titelpagina, 26, 33 onderaan en 43 onderaan aan „Bali en Lombok”, terwijl 45 en het vignet op deze pagina 4 hier voor het eerst worden gepubliceerd. Van de fotografische opnamen zijn 3 en 4 door den schrijver vervaardigd. De opnamen 8 tot 21, 24, 25, 32, 33, 38, 41 tot 43, 46 en 47 zijn van Paula Deetjen te Hagen in Westfalen. Daarvan zijn 38, 41, 42 en 43 speciaal voor dit werk vervaardigd; de overige foto's zijn aan het plaatwerk „Malaien” ontleend. De opnamen 22, 23, 27 tot 31, 34 tot 37, 39, 44 en 48 zijn gemaakt door de firma Nauta en Hagen te Amsterdam. Daarvan zijn 22, 23, 30, 31 en 34 te voren gepubliceerd in Ned. Indië Oud en Nieuw, jaargang 1925—26, 1926—27. De foto's 27, 28, 29, 35, 36, 37, 39, 41, 42, 43, 44 en 48 zijn voor 't eerst in „Beeldhouwkunst van Bali” gepubliceerd. Behalve 26, welk beeldje zich in het museum te Batavia bevindt, behooren alle afgebeelde voorwerpen, van 8 tot 44, en 46 tot 48 tot de verzameling Nieuwenkamp. Daarvan bevinden zich 17 en 18 in het museum te Leiden en 32 in het museum te Rotterdam.

Dit boek is gedrukt door de N. V. Drukkerij Ten Hagen te 's-Gravenhage, in het jaar 1928.

BESCHRIJVING DER PRENTEN

1. HET GROOTE BEELD TE TROENJAN AAN HET BATOERMEER

De eerste zeven prenten geven eenige voorbeelden van de oudste beeldhouwwerken van Bali te aanschouwen. Prent 1 verplaatst ons naar den tempel van het dorpje Troenjan, aan den oostelijken oever van het Batoermeer waar, in een méroe met zeven daken, een bizonder groot beeld staat, dat naar schatting ongeveer vier meter hoog is; het is het grootste beeld, dat ik tot nu toe op Bali heb gevonden. Volgens de Baliërs stelt het Déwa Ratoe Sakti Mentjerin Djagat voor. Vroeger kwamen alle vorsten van Bali haar eenmaal in 't jaar offeren; ook vrouwen, die vreesden geen kinderen te zullen krijgen, kwamen van heinde en verre tot haar. En men zegt, dat éénmaal offeren al voldoende was om den wensch naar nakomelingen vervuld te zien.

De Baliërs schrijven het aan haar macht toe, dat de tempel en het dorp Troenjan, tijdens de aardbeving van 1917, gespaard zijn gebleven, terwijl talrijke dorpen in de naaste omgeving geheel zijn verwoest.

Het beeld is in tweeën gebroken, even onder de knieën. Of dit tijdens de aardbeving of reeds vroeger is geschied, is moeilijk vast te stellen. Het bestaat uit paras en klei, en is met een dikke korst witkalk bedekt. Tusschen de voeten staat nog een kleine figuur; doch daar deze en de beenen van de godin met witte doeken waren omwikkeld, was het niet mogelijk vast te stellen wat deze figuur voorstelt.

Het groote beeld is uiterst eenvoudig van vorm en mist geheel en al de overdadige opschik van het nieuwere Balische beeldhouwwerk, zooals de lezer door vergelijking met andere afbeeldingen in dit werk gemakkelijk kan vaststellen.

Het is vermoedelijk zeer oud en is misschien wel te beschouwen als een van de zeer zeldzame overblijfselen uit den tijd dat de Hindoe-beschaving op Bali haar invloed begon te doen gelden; zelfs is het niet uitgesloten dat het uit den vóór-Hindoeschen tijd, den zoogenaamden prehistorischen tijd afkomstig zou zijn. De teekening is van 4 October 1918.

Voor uitvoerige beschrijving van het bezoek aan Troenjan en de ontdekking van het beeld raadplege men het Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap, afl. Sept. 1919, de Augustus-afl. van Ned. Indië Oud en Nieuw, 1920—21, of de tweede uitgave van de „Zwerftochten op Bali“, blz. 176—181.

2, 3, 4 EN 5. ROTSRELIËF VAN TOJO POELOE

Op 24 Juni 1925 had ik het geluk het hoogst belangrijke rotsreliëf van Tojo Poeloe te ontdekken; den volgenden dag maakte ik daarvan de teekening 5. Het geheele reliëf, dat uit twee beeldenreeksen bestaat, is met een rotstempeltje aan het rechter uiteinde, ruim 33 meter lang; de hoogte bedraagt 2 meter ongeveer. Op 8 Juli liet ik de beeldenreeks, die voor een groot gedeelte met aarde bedekt was, ontgraven; de teekening 2 is tijdens die ontgraving vervaardigd.

Geheel links werd het begin van de beeldenreeks oorspronkelijk geopend door het beeld van een godheid, waarvan het vlakke ruggestuk, omgeven door ornament, nog aanwezig is. Van het beeld zelf is echter niets meer over. Dan volgt het gedeelte dat ik op 2 heb afgeteekend. Daarop ziet men een staande figuur met hoog geheven rechterarm; een man die aan een draagbamboe twee potten vervoert, en een staande vrouw in een nis. Daarop volgt er in de reeks beelden een

poort of deur, waarin een vrouw, die door de geopende linkerhelft daarvan naar buiten kijkt. Dan komt een zittende figuur, die, te oordeelen naar het hoofddekseel waarschijnlijk een priester voorstelt; deze schijnt den daarop volgenden man, met patjol over den schouder, iets af te smeeken. Daarnaast een zittende vrouw, en daaronder een kleine groep, bestaande uit een man met hakmes, die in gevecht is met een aap, terwijl een tweede aap zijn soortgenoot aan den staart trekt. Vervolgens ziet men een staande vrouw en daarnaast een grooten gehurkten raksasa met in de rechterhand een rechten staf, die boven in een ring eindigt. Hierop volgt een klein vlak gedeelte, en dan vangt de tweede reeks figuren aan.

Deze tweede reeks begint met de zeer fraai gebeeldhouwde voorstelling van een ruiter te paard, die op de foto 3 te zien is. Rechts van dezen ruiter een man, die in de hoog geheven rechterhand een kapmes zwaait. Deze man met het kapmes snelt een anderen man te hulp, die met een groot beest, mogelijk een wild zwijn, in gevecht is. Deze laatste man is achterover gevallen en tracht met zijn linkerbeen het gedierte, dat 's mans linkervuist in den muil heeft, van zich af te weren. In zijn rechterhand houdt hij een zelfde kapmes als de vorige man. Dan volgt er nog een derde man, die het beest aan den staart trekt; ook deze is met een zelfde mes gewapend. Volgen een knielende en een zittende figuur, waarvan de knielende de zittende iets aanbiedt. Onder deze beide figuren is een kleine groep aangebracht, bestaande uit een kereltje, of een aapje, dat met een vogel met een grooten kop, die veel op een reusachtig kuiken gelijkt, in gevecht is. Vermoedelijk is deze kleine groep een parodie op het gevecht van de kerels met het zwijn, evenals ook de eerder genoemde groep van een man, die in gevecht is met een aap, terwijl een tweede aap dezen aan den staart trekt, ook wel deze zelfde bedoeling zal hebben.

De gewoonte, om een voorval uit een of ander heldendicht, hetzij het een schildering op hout of doek betreft, of een reliëf op een tempelmuur, te parodieëren door dit op een grappige wijze nog eens in 't klein te herhalen, komt op Bali algemeen voor.

Nu volgen er twee mannen, die aan een draagstok een viertal bij de achterpooten opgehangen beesten, wellicht ook zwijnen, vervoeren (zie afb. 4). Vervolgens komt de groep die op tekening 5 is weergegeven, namelijk een vrouw, die een ruiter het wegrijden tracht te beletten, door het paard aan den staart te trekken. Men zou kunnen veronderstellen, dat de ruiter de vrouw aan den staart van zijn ros weg voert, doch dan zou er allicht een touw zijn te zien, gebonden om de polsen der vrouw en bevestigd aan den paardestaart. Maar daar valt niets van te bespeuren; de vrouw houdt duidelijk, met beide handen, een bundel haar van den staart vast, zoodat het mij voorkomt, dat de eerste veronderstelling de meest waarschijnlijke is. Tusschen beide laatst genoemde groepen ziet men twee klimmende apen. Dit houd ik voor een aanduiding, dat hetgeen zich op dit deel van het reliëf afspeelt, plaats heeft in een woud, zooals de poort of deur op het eerste deel van het reliëf er op zou kunnen wijzen, dat de handeling aldaar in een dorp voorvalt. Op deze groep volgt een groote Ganeça in een boogvormige nis, die de tweede reeks beelden besluit. Rechts daarvan is een vierhoekige ruimte in de rots uitgehakt, welke ruimte, vermoedelijk een offerplaats, geheel overeenkomt met dergelijke ruimten, zooals deze ook in de omgeving van Tampaksiring (zie „Bouwkunst van Bali") te vinden zijn.

Merkwaardig is het dat er op Bali geen enkel ander dergelijk rotsreliëf gevonden is, en dat er op Java ook niets bekend is, dat er mede te vergelijken valt.

Wat deze beeldenreeksen voorstellen is nog niet opgelost. Mijn eerste indruk was dat hier een

jacht was afgebeeld, waarop dan vooral het gevecht van de mannen met het zwijn, en het wegdragen van dergelijk gedierte door twee andere mannen, zou duiden. Maar wat beteekent dan die vrouw in de deuropening en die vrouw die een paard aan den staart trekt.

Ook geen van de talrijke Baliërs, die met veel belangstelling de ontgraving volgden, wist een oplossing te vinden. Zelfs de regent van Gianjar, dien ik er heen bracht, en die het reliëf te voren nooit had aanschouwd, wist van de voorstelling geen uitleg te geven.

Zie voor uitvoeriger gegevens mijn eerste beschrijvingen van het reliëf in „Een nieuwe vondst op Bali” in de September-afl. van Ned. Indië Oud en Nieuw, jaargang 1925—26, in „Nog een en ander omtrent het rotsreliëf op Bali” in de October- en November-afl. van denzelfden jaargang, benevens de beschrijving van Th. van Erp in datzelfde tijdschrift in de Februari-afl. 1926—27.

6. BEELDHOUWWERK AAN DE OLIFANTSGROT BIJ BEDOELOE

De eerste afbeelding in „Bouwkunst van Bali” geeft het uitwendige van de olifantsgrot bij Bedoeloe te aanschouwen. Deze zesde prent geeft een détail van het daarop voorkomende beeldhouwwerk. Zooals in bovengenoemd werk reeds vermeld is, vertoont de voorzijde van de grot hoe de opperste god, Pasoepati, dat is Çiwa, het gebergte Maha-Méroe in tweeën splijt. Op deze afbeelding ziet men hoe de menschen voor deze geweldige gebeurtenis vol schrik de vlucht nemen. Links tracht een man over een kloof te springen. Dat hij in angst verkeert het kleine mannetje, dat niet grootter is dan een lid van de geweldige vingers van god Pasoepati, is duidelijk uitgedrukt in zijn houding en in het ongegeneerd loshangen van zijn eenig kleedingstuk. Een andere man tracht hem te helpen en naar zich toe te trekken. Een derde menschje wil ook vluchten, doch doet eerst een poging om zijn rund, dat van de geheele opschudding niets schijnt te bemerken, of van schrik is verlamd, mede te trekken aan een touw. Rechts ligt een schildpad op een rotspunt; hoog opgezweept golven bestormen de rotsachtige kust. In dit beeldhouwwerk valt duidelijk sterke Chineesche invloed te bespeuren. Daar deze grottempel reeds in de Nāgarakertāgama, een geschrift uit 1365, genoemd wordt, zoo dateert dit beeldhouwwerk hoogst waarschijnlijk reeds van vóór dien tijd.

Zie behalve „Bouwkunst van Bali” ook de Maart-afl. van „Ned. Indië Oud en Nieuw”, jaargang 1925—26, waarin mijn eerste uitvoerige beschrijving van de olifantsgrot te vinden is, benevens het artikel „Een merkwaardige grottempel op Bali” door B. M. Goslings in de April-afl. van den zelfden jaargang van dat tijdschrift.

7. OUDE BEELDEN OP DEN PANOELISAN. BATOERGEBERGTE

Op den hoogsten, westelijken top van het Batoer-randgebergte, Panoelisan genaamd, vond ik, op 5 October 1918, in een ouden, zeer heiligen tempel, een groot aantal oude beelden, waarvan er enkele op de prent zijn afgebeeld. Het grootste beeld is anderhalve meter hoog. Een van de beelden draagt aan de achterzijde een opschrift, in reliëf. Een vierhoekige steen draagt eveneens een opschrift. De letters, in deze opschriften gebruikt, komen overeen met een in de elfde eeuw in Oost-Java gebruikelijk schrift.

De tempel was door de aardbeving van 1917 zoo goed als geheel verwoest. Twee van de tempelhuisjes waren weer opgebouwd en daarin waren een groot aantal beelden geborgen. Bijna al

deze beelden bleken gebroken te zijn in twee of in meerdere brokken. Twee van die beelden vertoonden een man te paard; één daarvan bleek gaaf te zijn. Het is niet uit steen gehouwen, maar van klei gebakken, wat duidelijk zichtbaar is aan de barsten, die bij het bakken ontstaan zijn. Dit is een heel merkwaardig beeldje, en in karakter is het, evenals het zooeven besproken beeld van Troenjan en de beelden op het reliëf van Tojo Poeloe, volkomen verschillend van het nieuwere beeldhouwwerk op Bali. Ook dit zou wel uit den vóór-Hindoeschen tijd kunnen stammen, of anders uit den allereersten tijd, dat de Hindoe-beschaving zich op Bali deed gelden. Het vignet op blz. 4 vertoont een oud beeld dat deel uitmaakt van een andere groep, die in den beroemden tempel van Pedjeng aanwezig is. Die belangrijke verzameling beelden ontdekte ik op 21 October 1906. De teekening dateert van dien datum.

Zie voor uitvoeriger beschrijving „Mijn derde bezoek aan den Batoer op Bali” in het Tijdschr. v. h. Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootsch. September 1919, de tweede uitgave van de „Zwerftochten op Bali” of de Augustus-afl. van Ned. Indië Oud en Nieuw, jaargang 1920—21.

Nu komt het moderne Balische beeldhouwwerk aan de beurt.

8 EN 9. RELIËFS IN PARAS

Deze beide reliëfs in zachte paras waren oorspronkelijk bestemd ter versiering van een tempelmuur en zijn in 1918 in het dorp Sangsit in Boeileleng vervaardigd.

Dit zijn goede voorbeelden van de overdadige wijze waarop in Sangsit en omgeving de tempelpoorten, muren en godenverblijven met ornament zijn overdekt, gelijk boomen die met allerhande klimplanten zijn overwoekerd. Reliëf 8 stelt Laksmana voor, 9 Rama. Hoogte 65 c.m.

10 TOT 19. STEENEN TEMPELWACHTERS

De nu volgende tien foto's geven voorbeelden van moderne beeldhouwkunst, n.l. losstaande beelden van paras.

Het meeste beeldhouwwerk, dat de Baliërs vervaardigen, vindt een plaats in hun ontelbare tempels; bij elke tempelpoort, doch ook bij den toegang tot vorstelijke verblijfplaatsen, vindt men bijna immer twee beelden opgesteld, aan beide zijden van den ingang, om dien te beschermen tegen kwade geesten, die er steeds op uit zijn om in de poera's, tempels, of poeri's, paleizen, door te dringen, en die daar natuurlijk ongewenschte gasten zijn. Op de teekeningen 18, 19 en 22 in „Bouwkunst van Bali” ziet men dergelijke poortwachters afgebeeld.

De twee beelden, op de foto's 10 tot 16 afgebeeld, zijn in 1904 te Sawan in het oostelijk deel van Boeileleng vervaardigd. Hier wonen talrijke beeldhouwers, die allen in den overdadigen Sangsit'schen stijl werken. Ik trof de beelden aan in de werkplaats van den beeldhouwer, gereed om naar een nieuwen tempel te worden vervoerd. Op mijn verzoek werden ze mij afgestaan; de beeldhouwer zou dan twee nieuwe beelden voor den tempel vervaardigen. Daar de tempelwachters nog niet in den tempel waren opgesteld, en de poera bovendien nog niet aan de goden gewijd was, was dit nog mogelijk.

De beide andere beelden, foto's 17—19, werden door mij in 1907 in dezelfde dessa Sawan besteld; deze beelden bevinden zich thans in het museum te Leiden.

Het eerste beeld, foto 10, verbergt onder weelderig ornament een menschelijke gestalte met geweldige slagranden en snijtanden; uit den geopenen mond hangt een reusachtige, in vlammen

gehulde tong. Wijd geopende neusgaten en groote uitpuilende oogen verhoogden het schrikwekkend uiterlijk.

Het voetstuk bestaat uit twee schildpadden, door twee ineengestregelde slangen omgeven. Dit is voor de Baliërs het symbool voor het fundament waar het heelal op rust.

De foto 11 geeft de linkerzijde van hetzelfde beeld te zien, foto 12 het hoofd en foto 13 de achterhoofd-versiering boven de lange in krullen afhanginge haren. Dit beeld is 127 c.m. hoog.

Het tweede beeld, op de foto 14, stelt de raksasa Ratawatekawadja voor, gewapend met een dubbel zwaard of dubbele kris. Daarvan geeft 15 de rechterzijde en 16 den achterkant te zien. Met zijn opgetrokken linkerbeen houdt de reus een kwaden geest, een boeta, in bedwang. Dit beeld is 120 c.m. hoog.

Op 17 en 18 is Doerga afgebeeld, de godin van den dood, de gemalin van Çiwa. Deze beelden zijn duidelijk vrouwelijk, doch het hoofd van beide is even schrikwekkend als het mannelijke beeld. Op 17 is de dood een ietsje minder afstootelijk voorgesteld; de godin houdt zoowaar een bloem in de rechterhand. Zou dit beeld soms den dood als vertrooster, verlosser voorstellen? Hoogte van het beeld 112 c.m.

Het laatste beeld, op foto 18, vertoont veel overeenkomst met het beeld op foto 10. Ook hier de lange tong met vlammen omgeven. De voetstukken van beide beelden (17 en 18) bestaan ook weer uit schildpadden en wereldslangen, hoewel deze niet zoo duidelijk te onderscheiden zijn als bij 10. Bovendien vertoont 18 nog een drietal kleinere figuren, die op 19 nog eens, iets vergroot, zijn weergegeven. Dit beeld is 118 c.m. hoog.

20 EN 21. ÇIWA ALS LEERMEESTER

Çiwa als leermeester, goeroe, op een heuvel gezeten, met de beenen gekruist, onder een sterk gestijleerden boom. In de rechter geheven hand een rozenkrans of gebedsnoer, moeti, akshamala; in de linker geheven hand een vliegenkwast, petjoet, camara. De beide andere handen op de borst in memoesti-moedra. Foto 21 geeft het beeld van achteren te zien. Dit is wel het mooiste houten beeld van Bali, dat tot nu toe bekend is. Vermoedelijk is het eenige eeuwen oud. Hier en daar resten van beschildering. Afkomstig uit Zuid-Bali. Hoogte 57 c.m.

22 EN 23. WISNOE OP GAROEDA

Wisnoe, o.a. herkenbaar aan den beker voor wijwater, siboe, dien hij in de rechterhand houdt, gezeten op zijn rijdier, Garoeda. Achter Wisnoe een scherm, bestaande uit een aantal vaandels. De vleugels van den Garoeda ontbreken; ook de rechtervoet van Wisnoe is beschadigd. Hier en daar vertoont dit fraaie beeld resten van vroegere beschildering.

Foto 23 geeft een gedeelte van dit beeld, op zijde gezien. Afkomstig uit Zuid-Bali. Hoogte 73 c.m.

24 EN 25. WISNOE ALS KRISDRAGER

Kwam eertijds een Baliër bij een anderen Baliër op bezoek, zoo ontdeed hij zich van zijn kris om de vredelievende bedoeling van zijn komst te doen blijken, en plaatste hij zijn wapen in een krishouder. Vaak waren, vooral bij de rijkere Baliërs, zulke krishouders zeer fraai bewerkt, zooals het op de foto's 24 en 25 afgebeelde exemplaar. Dit stelt Wisnoe voor, die te herkennen is aan zijn hoofdtooi. Dit is ongetwijfeld één van de mooiste krishouders, die er tot nu toe op Bali

gevonden zijn. Het voetstuk is versierd met gestijleerde bergen. Afkomstig uit het zuiden van Bali. Hout; hier en daar resten van vroegere beschildering. Hoogte 93 c.m.

26. DANSENDE HEMELNIMF

Ook dit bevallige houten beeld is een krisdrager. Het stelt een dansende hemelnimf voor, Soepraba genaamd. Gepolychromeerd. Het bevindt zich in het museum te Batavia.

27. EEN PRIESTER ALS KRISDRAGER

Ook dit zeer realistische, in hout gesneden beeld is een krisdrager. Het stelt een pedanda of priester voor en is uit Zuid-Bali afkomstig. Hoogte 44 c.m.

28. EEN PRIESTER

Een beschilderd houten beeld van een priester of pedanda, met hoogen mijter en kralensnoer. De handen gevouwen. Hoofd en hals kunnen worden afgenomen en vormen een deksel of stop voor een geheime bergplaats in het lijf van den priester, voor het bewaren van een amulet of sikepan. Deze amulet bestaat uit een groot aantal stukjes lontarblad, die met tooverformules beschreven zijn en in een witten lap zijn gewikkeld. Het geheel moet om het middel worden gedragen en schenkt den drager onkwetsbaarheid in den strijd. Dit is een zeer zeldzaam stuk. Afkomstig uit Kloengkoeng. Hoogte 43 c.m.

29. ARDJOENA ALS JAGER

Ardjoena, één van de vijf Pandawa's, als jager afgebeeld. Toen Ardjoena in 't Himalaja-gebergte vertoefde om, door strenge boete, goddelijke wapens te verwerven, zond Batara Indra een aantal wonderschoone hemelnimfen (zie 26 en ook 36) om hem in verzoeking te brengen; daarna liet hij zijn leven bedreigen door een geweldig everzwijn. Ardjoena doodde het ondiër met een pijl, doch toen hij zijn pijl uit het gedooide dier wilde trekken, naderde hem Çiwa, in de gedaante van een jager en beweerde dat het zijn pijl was, die het wild had gedood. Dit liep op een hevig gevecht uit. Ten laatste hernam Çiwa zijn goddelijke gedaante, verklaarde zich voldaan over Ardjoena's boetedoening en schonk hem tot belooning den wonderpjl Pasoepati, die uit het zweet van zijn lichaam geschapen was. Ardjoena is voornamelijk herkenbaar aan zijn hoofdtooisel. Zie ook de Balische teekening van den strijd van Ardjoena en Çiwa in „Bali en Lombok" pag. 38.
Ook dit zeer stijlvolle beeld, en reliëf, is een krisdrager. Het is vermoedelijk eenige eeuwen oud. Afkomstig uit Kloengkoeng. Hoogte 59 c.m.

30 EN 31. EEN ZWIJN ALS KRISDRAGER

Ook dit lachende zwijn is een krisdrager. Wat een buitengemeen scherpe waarnemer en vaardige kunstenaar was die eenvoudige landbouwer die dit humoristische beeld heeft gewrocht. Hoe kloek is deze vette kolos uit het harde, donkerkleurige hout gebeiteld. Achter beide voorpooten kan een kris worden gestoken. Afkomstig uit Kloengkoeng, Zuid-Bali. Hoogte 60 c.m.

32 EN 33. LIGGEND RUND

Dit stelt waarschijnlijk een nandi voor, den heiligen stier, hoewel een nandi eigenlijk een bult op

den rug dient te hebben, zooals bij het Engelsch-Indische rund voorkomt. Het rund op Bali heeft geen bult. Het is daarom niet uitgesloten, dat dit beeld een gewonen stier voorstelt, evenals de krisdrager 30 een gewoon varken. Het was oorspronkelijk een voetstuk voor een olielampje van klapperdop, en alomstig uit de vroegere poeri van Tabanan; thans in het museum „Prins Hendrik” te Rotterdam. Lengte 42 c.m.

33. TWEDE PRENT. KALA RAHOE, EEN HELLEGEEST

Deze kala Rahoe, oorspronkelijk een hellegeest, sloop eens uit nieuwsgierigheid den hemel binnen, waar de goden zich aan een feestmaal vermaakten. Ongemerkt wist de boosdoener zich meester te maken van een beker amrëta (ambrosia); juist wilde hij dezen goddelijken drank, die onsterfelijkheid schenkt, gretig drinken, toen Wisnoe het bemerkte en hem met één slag van zijn kris 't hoofd afhakte. Rahoe had juist een slok van het kostelijke vocht in den mond, zoodat, hoewel het lichaam stierf, zijn hoofd onsterfelijk bleef. Om zich over het verlies van zijn lichaam te wreken, probeert het hoofd van Rahoe, zoodra het maar eenigszins de kans schoon ziet, zon of maan te verslinden om zodoende de goden van licht te berooven. Kala Rahoe wordt dus steeds alleen als een hoofd afgebeeld, vaak ook bijtende in zon of maan, zooals het hier afgebeelde houtsnijwerk. Zie ook afbeelding 28 in „Bouwkunst van Bali”.

34. IVOREN OFFERDOOS

Deze offerdoos, uit één stuk ivoor gesneden, vertoont den vorm van een Balischen singa of gevleugelden leeuw. Een gedeelte van den rug is het deksel. Het voetstuk is van beschilderd hout. Afkomstig uit Kloengkoeng, Zuid-Bali. Lengte 17 c.m.

35. HOUTEN LEEUWTJE

Houten leeuwtje, geheel verguld. Dit is geen Balische singa, doch een Chineesche leeuw, saë of singa Tjina. Deze bezit geen vleugels als de singa op de vorige plaat; is bovendien kenbaar aan een rank met bladeren en bloemen die het beest in den bek houdt. Afkomstig van een draagstoel waarvan de vier pooten op vier van zulke leeuwtjes rustten. In dezen draagstoel gezeten ging de laatste vorst van Badoeng vrijwillig zijn dood tegemoet. Hoogte 19 c.m.

36. BATARA INDRA MET DRIE HEMELNIMFEN

Batara Indra die aan drie hemelnimfen of dadari's opdraagt om Ardjoena in verzoeking te brengen. Zie de beschrijving van het reliëf „Ardjoena als jager”, bij plaat 29. Links van Indra de dadari Soepraba (zie ook 26); daaronder dadari Gadoengmelati en rechts daarvan dadari Gagarmajang. Reliëf in hout, gepolychromeerd. Afkomstig uit Kloengkoeng. Hoogte 48 c.m.

37. KOP VAN EEN RAKSASA

In hout gesneden kop van een reus of raksasa, zooals ook in steen vaak worden aangebracht boven tempelpoorten. Zie ook „Bouwkunst van Bali” prent 20. Zuid-Bali. Hoogte 25 c.m.

38. TWEE HOUTEN BEELDjes

De zes nu volgende afbeeldingen geven klein beeldhouwwerk te aanschouwen. De twee in hout

gesneden beeldjes op foto 38 stellen den held Pandji uit den Malat en diens vrouw voor. Zuid-Bali. Hoogte 12,5 c.m.

39. TWEE PRIESTERS

Twee in hout gesneden figuurtjes die pedanda's voorstellen. Het linker mannetje is naakt op enkele sieraden na; het beeldje is onafgewerkt. Ook het rechter beeldje is niet geheel voltooid. Dit zijn modellen van krisheften, voor goudsmiden bestemd. Afkomstig uit Kloengkoeng. Hoogte 13,5 en 13 c.m. Het vignet op blz. 15 geeft een dergelijk, in zilver gedreven handvat te zien, hetwelk eveneens een priester moet voorstellen.

40. KRISHEFTEN IN HOUT EN IVOOR.

In het midden een zeldzaam krisheft van ivoor. Het stelt de raksasa Danoedja voor die een booe geest, boeta Lare, mores leert. Hoog 11,5 c.m.

Links en rechts een in palmhout gesneden handvat, van voren en van achteren gezien. Het stelt boeta Penawesari voor. Hoog 10 c.m.

41. DRIE HOUTEN KRISHEFTEN

Links een boeta. De beide andere figuren stellen priesters voor. Hoog 9, 12 en 10 c.m.

42. DRIE KRISHEFTEN IN HOUT EN IVOOR

Links is Doerga, de godin van den dood, afgebeeld. Zie ook 17 en 18. Zij heeft met haar kleed haar schrikwekkend hoofd bedekt, om aldus gemakkelijker de menschen te kunnen naderen. Dicht bij gekomen werpt ze dan haar sluier af en grijpt haar slachtoffer vast met de geweldige kaken. Het heft in 't midden is van ivoor; het onderste gedeelte met de steenen, wëwër genaamd, is van goud. Het derde heft is van hout. Hoog 12, 12 en 10 c.m.

43. DRIE KRISHEFTEN

In mijn eerste geïllustreerde „Schetsen van Bali en Lombok" in „Eigen Haard" in 1905, maak ik melding van krisheften, waarvan de versiering uit een fraai gestijlde tor bestaat, zonder dat ik er mij bewust van was daarmede iets verteld te hebben, dat geheel nieuw was en in strijd met de destijds heerschende meening omtrent inlandsche kunst. Daarbij had ik een tekening van zoo'n krisheft gegeven.

Eén van de vertegenwoordigers van de officieele wetenschap, Dr. J. D. E. Schmeltz, destijds directeur van het Rijks Ethnogr. Museum te Leiden, liet er dan ook geen gras over groeien, en schreef in hetzelfde tijdschrift, een week na het verschijnen van mijn stoute bewering, in een ingezonden stuk, het volgende: „Niet het minst heeft dat kunstwerk met de aangegeven voorstelling te maken. Voor alle voorwerpen van soortgelijken aard kiest de Baliër zijn voorbeelden niet uit de hem omringende natuur, maar hij ontleent die aan zijn godsdienstige beschouwingen. Zoo ook hier: wie de afbeelding goed bekijkt zal onmiddellijk aan het boven einde een vogelbek herkennen en wie b.v. houten beelden van den vogel Garoedha, het rijdier van Wisnoe of soortgelijke beelden, zooals o. m. in 's Rijks Ethnogr. Museum aanwezig zijn, heeft gezien, zal onmiddellijk weten dat wij hier eveneens te doen hebben met het beeld van een rustende Garoedha met neerhangende vleugels."

Ik heb daar toen niet schriftelijk op geantwoord, doch ik ben naar Leiden gegaan en heb den directeur er op attent gemaakt, dat het beest op mijn teekening zes pooten had, en dat de vogel Garoeda toch zeker nooit met meer dan twee pooten werd afgebeeld, wat hij volkomen beaamde. Maar toch hield hij vol dat het krisheft een garoeda voorstelde, en zijn conclusie was, dat ik het beest dan zeker verkeerd had nageteekend, en dus bij ongeluk van twee pooten er zes had gemaakt!

Gedurende mijn tweede verblijf op Bali zag ik in de hoofdplaats Tabanan weer een tweetal dergelijke krisheften. In gezelschap van den toenmaligen controleur van het pas veroverde Tabanan, den heer Sandveld, heb ik den maker van deze heften een bezoek gebracht; deze had toen juist eenige zelfde stukken onder handen. Op mijn vraag wat de heften moesten voorstellen vertelde hij dat het kotjèt-kotjètan (een soort torren) waren. Ik beloofde toen aan een paar inlanders een ruime belooning als ze mij zoo'n beest zouden bezorgen. Den volgende morgen reeds had ik meerdere exemplaren in mijn bezit, zoowel larven als poppen en volwassen torren. Ik maakte toen een teekening van twee heften en van een tor en een pop die als model daarvoor gediend hadden. Die teekening is gereproduceerd in „Bali en Lombok” op blz. 198, terwijl bovenstaande geschiedenis op blz. 233 van datzelfde werk te vinden is. Een verkleinde reproductie van genoemde teekening vindt men onder afbeelding 43 afgedrukt.

De beeldhouwer had de beide dieren geheel natuurgetrouw weergegeven, natuurlijk wel wat gestijleerd, en met allerlei versieringen in goud en steentjes tot één fraai geheel gemaakt.

De naam van den kever, kotjèt-kotjètan, is ontleend aan het doordringende geluid dat deze maakt. Een exemplaar, door mij naar Holland gebracht, werd te Amsterdam door den heer R. A. Polak, (die destijds aan „Artis” was verbonden), gedetermineerd als zijnde een boktor, *Batocera hector*. De larf noemen de Baliërs sebatoh, de pop semangiang.

Ik verbeeldde mij dat deze weerlegging van de bewering des heeren Schmeltz, welke ik in 1910 in „Bali en Lombok” publiceerde, afdoende zou zijn, doch hierin vergiste ik mij, zooals uit het volgende zal blijken. In 1912 verscheen het 7de deel van den uitvoerigen catalogus van 's Rijks Ethnogr. Museum te Leiden, samengesteld door den heer Dr. H. H. Juynboll, den opvolger van den heer Schmeltz, als directeur van genoemd museum. Dat 7de deel behandelt de eilanden Bali en Lombok. Plaat XI in dien catalogus vertoont een fotogr. afbeelding van een krisheft in den vorm van een kotjèt-kotjètan. Op blz. 79 is dat heft aldus beschreven: „Het bovenste gedeelte van den greep van zwart hout, doch aan de basis een ornament van met robijnen en diamanten versierde gouden driehoeken. De kop en vleugels van den *Garoeda* zijn nog duidelijk zichtbaar, doch de kop gelijkt op dien van een gestijleerd gevleugeld insect”. Hierbij is nog een noot vermeld: „Vergelijk Nieuwenkamp, 199, afb.”, (Hiermede is het werk „Bali en Lombok” bedoeld).

Over de duidelijk zichtbare zes pooten wordt gezwegen. Van de omstandigheid dat ik kort daarop den heer Juynboll iets had te melden maakte ik gebruik om hem op de onjuistheid van zijn beschrijving attent te maken. Aan zijn schrijven van 27 Januari 1913, dat ik als antwoord ontving, is het volgende ontleend: „Iets anders is de kwestie van het krishandvat, afgebeeld op plaat XI. Hierbij kon ik niet verwijzen naar pag. 233 van uw werk, omdat de laatste aflevering daarvan tijdens het afdrukken van mijn catalogus nog niet verschenen was”.

Pag. 233 van „Bali en Lombok” is echter gelijk met pag. 199 verschenen, in November 1910, dus 2 jaar vóór den catalogus. En naar pag. 199 heeft hij wel verwezen! En dan eindigt het schrijven

van den heer Juynboll aldus: „Ik ben trouwens nog niet overtuigd, dat uwe opvatting van dien greepvorm de voorkeur verdient boven de mijne”. Hoe kan zoo'n domme Balische beeldhouwer nu ook weten wat het ding dat hij in hout snijdt moet voorstellen!

Gedurende mijn derde verblijf op Bali heb ik aan deze geschiedenis niet meer gedacht, doch tijdens mijn laatste verblijf in 1925 heb ik eenige van die bewuste krisheften verzameld. Daarvan zijn er nu 3 op foto 43 afgebeeld, die alle volwassen torren voorstellen.

De exemplaren links en rechts zijn nog niet voltooid, het exemplaar in 't midden is gereed. Naast den kop ziet men duidelijk twee voorpooten, daaronder nog twee pooten; terwijl de twee achterpooten voor een klein gedeelte onder de vleugels te voorschijn komen. Eén stel van deze drie onder elkaar liggende pooten is vooral ook heel duidelijk op het linker krisheft te onderscheiden. De lange voelhoorns gaan van den kop in een grooten boog achter de twee paar voorpooten om, en eindigen in een sierlijke krul boven op de vleugels.

44 EN 45. EEN BALISCH ORNAMENT EN ZIJN OORSPRONG

Hier volgt nog een voorbeeld dat duidelijk aantoonst dat de Baliërs wel degelijk hun versieringsmotieven ook aan de hen omringende natuur ontleenen. Het motief voor het stuk houtsnijwerk op foto 44, simbar-simbaran genaamd, is ontleend aan een woekerplant, een hertshoornvaren, waarvan op tekening 45 een exemplaar naar de natuur is afgebeeld. Deze woekerplant komt op Bali veelvuldig voor aan de stammen en takken van de boomen in het woud. Een Balische kunstenaar zal dan ook nooit een boom tekenen zonder zoo'n hertshoorn of simbar mendjangan aan den stam. Het afgebeelde stuk snijwerk zag ik in Kloengkoeng tegen een houten stijl van een balé aangebracht, juist zooals zoo'n woekerplant tegen den stam van een boom groeit. Daar de Baliër ook planten een ziel geeft, en dit dus ook wil uitdrukken, zoo geeft hij zijn simbar een aangezicht. Dit aangezicht met één groot oog en zonder onderkaak heet karang Bintoeloe. Een onderkaak heeft een ziel of geest van plant niet noodig, die heeft geen vaste stoffen te kauwen!

Zoo'n karang Bintoeloe is een veel voorkomend ornament; zie b.v. de foto's 17, 18, 19 en het vignet op het titelblad van „Bouwkunst van Bali”. De hertshoornvarens vindt men ook veel op de dikke daken van arèn-vezels of idjoek op de méroe's en andere godenhuisjes in de tempels, zooals ik op de tekening 38 in „Bouwkunst v. B.” heb afgebeeld. En alle poorten, muren en steenen godenhuisjes in hun tempels hebben de Balische beeldhouwers met dit simbar-motief overdekt, en al die in steen nagebootste varens zijn van een kop voorzien. Zie o.a. de prenten 16, 17, 19, 40, 42, 44 van „Bouwkunst v. B.”. Dat is dan meestal geen karang Bintoeloe, doch een in één punt uitlopende kop als de kop van een vogel, ook weer zonder onderkaak. Die kop heet „karang tjoejing”. Een goed voorbeeld daarvan geeft het vignet op blz. 4 van „Bouwkunst v. B.”, waar de hertshoornvaren tot een heel sierlijk ornament is verwerkt; ook het vignet op het titelblad van dit werk over de beeldhouwkunst.

46 EN 47. GEPOLYCHROMEERD HOUTSNIJWERK

A-jour bewerkte, in hout gesneden versieringen. Met goud en vele bonte kleuren overdekt. Afkomstig van Goesti Madé Rai, vroeger sedahan-agoeng te Singaradja en door dezen in 1904 aan schrijver geschonken. Deze voorwerpen dienen om als versiering aan den wand te worden opgehangen. Ook deze versieringen zijn aan de natuur ontleend. Hoogte 28 en 41 c.m.

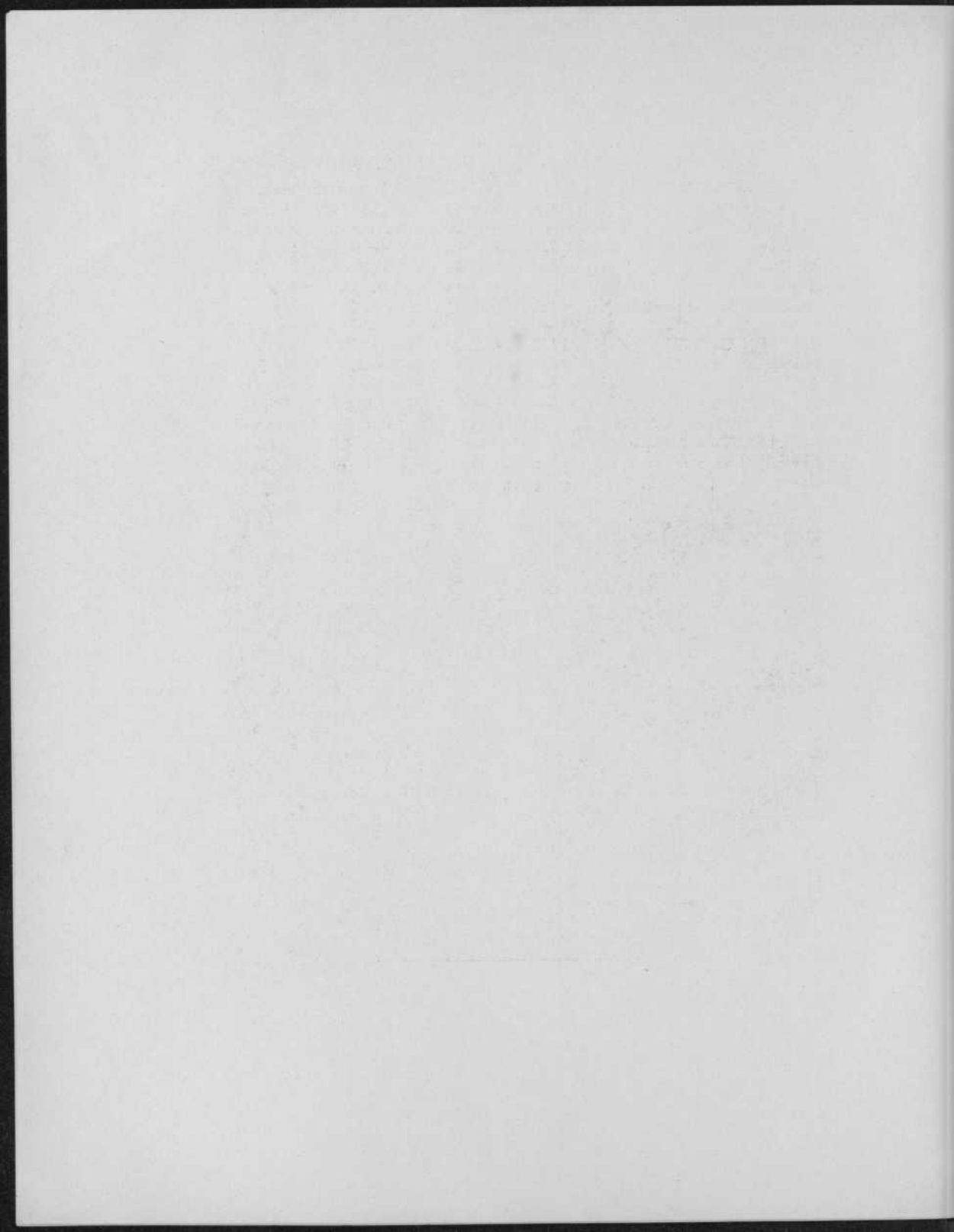
48. HOUTEN ONDERSTUK VAN EEN KOLOM

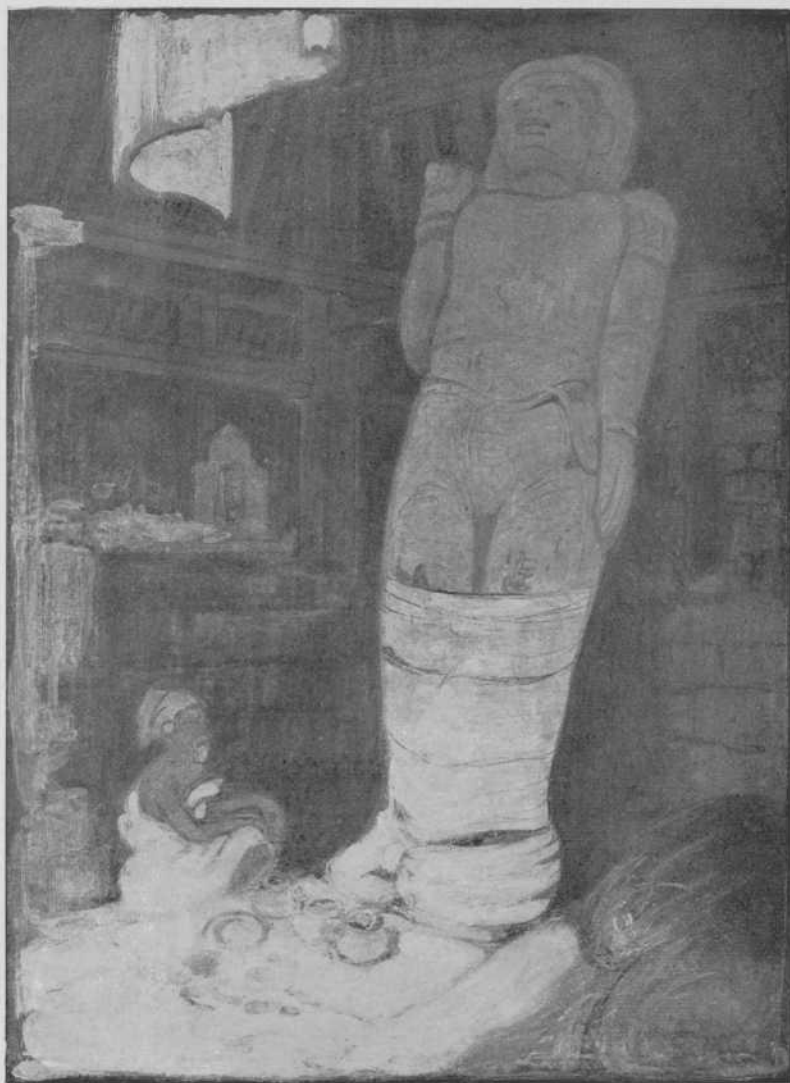
De houten stijlen of kolommen, die een méroe of een balé dragen, rusten steeds op of in steenen neuten. Zie o.a. de teekeningen 6, 7, 38 en 39 in „Bouwkunst v. B.". Bij de stijlen die een nokbalk dragen en die rusten op dwarsbalken is deze steenen neut door een houten voetstuk vervangen. Dit is vaak fraai besneden, zooals het afgebeelde exemplaar. In de versiering zijn bergen voorgesteld, zooals dit algemeen gebruikelijk is. De bloemen en krullen duiden er op dat dit gebergte begroeid is. De krullen op de hoeken zijn geheel in den vorm van een „karang tjoering", die we bij 44 en 45 besproken hebben. Zie ook foto 24 waar het voetstuk met gestijleerde bergen versierd is. Afkomstig uit kloengkoeng, Zuid-Bali. Hoogte 51 c.m.

VIGNETTEN OP TITELPAGINA, BLZ. 3, 4 EN 15

Op de titelpagina is het in steen gehouwen ornament van een tempelmuur in Noord-Bali afgebeeld. Zie de beschrijving van plaat 44 en 45. Het vignet op blz. 3 vertoont een van de kleistempels, die in Januari 1924 in de nabijheid van Pedjeng gevonden zijn. Deze heb ik beschreven in „Iets over de klei-stoepe's van Pedjeng op Bali" in Nederl. Indië Oud en Nieuw, jaargang 1925—26, blz. 207—210. Het beeldje dat op blz. 4 is afgebeeld, bevindt zich in den beroemden tempel van Pedjeng. Zie de verklaring van prent 7. Het zilveren krisheft, dat hieronder te zien is, stelt een priester voor. Zie ook beschrijving van foto 39.

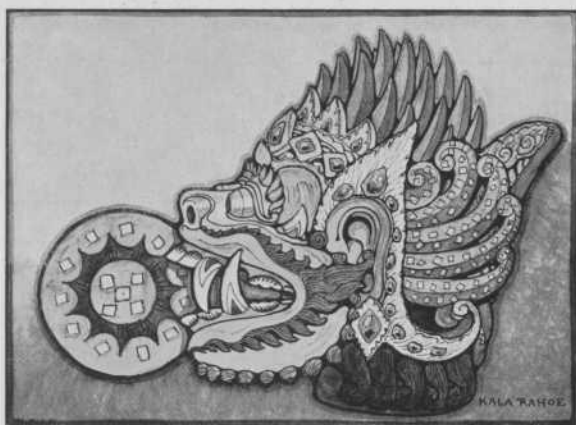

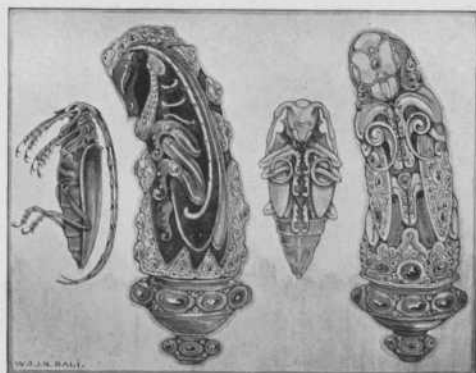

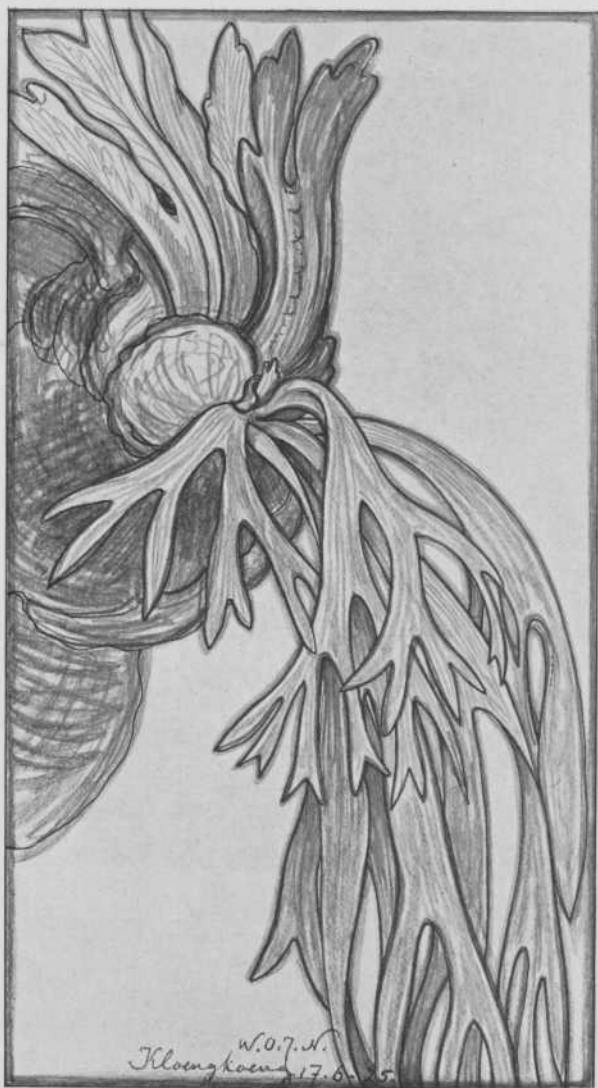

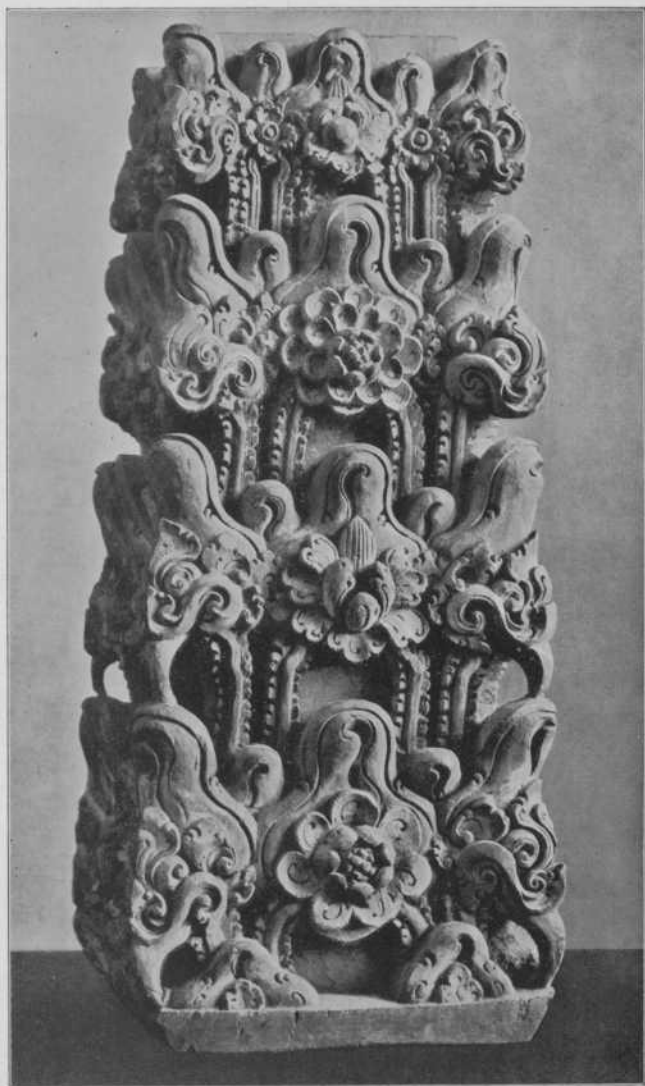

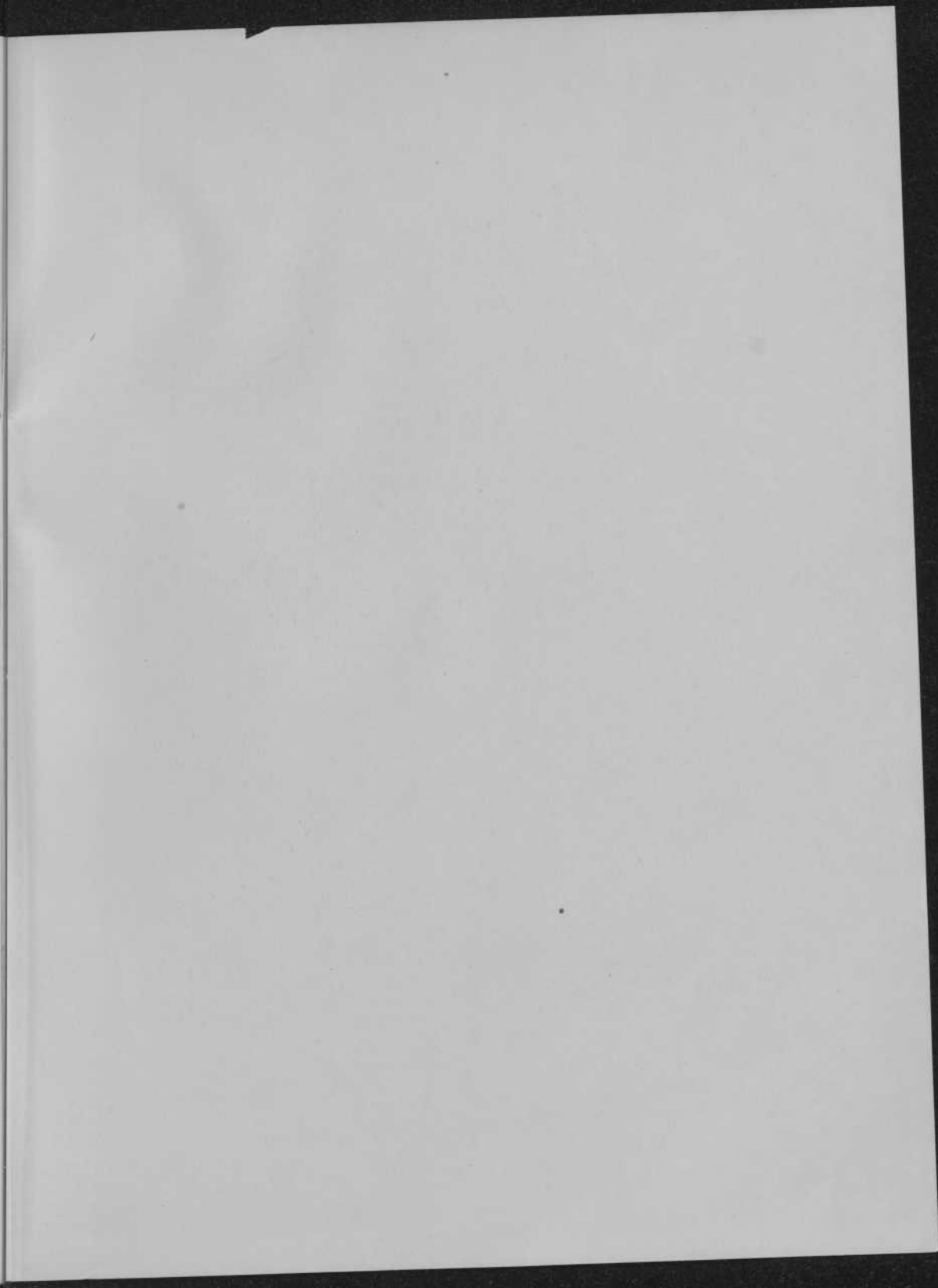

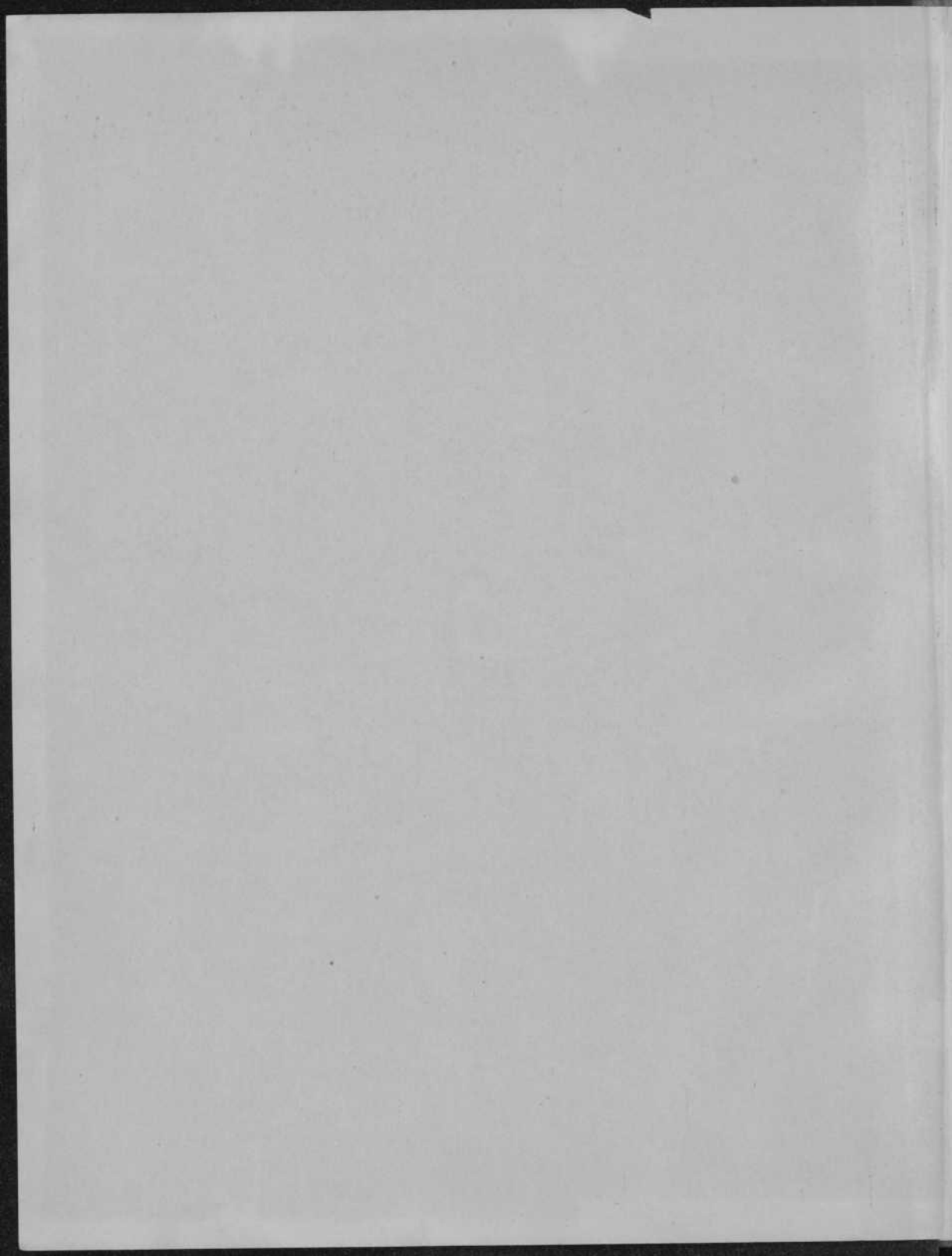

V521

